

➤ *Akateemisen koulutuksen ihanteet rehtoreiden puheissa 1920-luvulta tähän päivään*

Tiivistelmä

Artikkeli tarkastelee akateemiseen koulutukseen liitettyjä ihanteita suomalaisen yliopistohistorian eri vaiheissa. Aineistona ovat Turun ja Helsingin yliopistojen rehtoreiden lukuvuoden avajaispuheet vuosilta 1920–2016 (yht. 189). Analyysi rajattiin puheiden kohtiin, joissa käsiteltiin yliopistokoulutuksen päämääriä. Teemoittelemalla aineistosta hahmottui viisi ihannetta, jotka ilmenevät puheissa koko tarkastelujakson läpäisevinä jatkumoina, mutta joiden merkitykset ja painotukset ovat vaihdelleet ajassa. Ihanteet ovat sivistys, kansakunnan palveleminen, asiantuntijuus, kansainvälisyys ja lahjakkuus. Kahden viime vuosikymmenen aikaiset puheet ilmentävät suomalaisen yliopistokoulutuksen traditiossa käännettä kohti markkinamuotoisuutta.

Johdanto

Suomalaisen yliopistolaitoksen muodonmuutos 1900-luvun alun eliitin yliopistosta heterogeenisen opiskelijamassan kouluttajaksi vuosisadan jälkipuoliskolla ja edelleen moninaisten yhteiskunnallisten ja taloudellisten vastuiden kantajaksi vuosituhannen taitteessa on merkinnyt yliopistokoulutuksen tehtävien ja painotusten muutosta (Nevala & Rinne 2012; Tirronen 2005). Artikkelissa pyrimme ymmärtämään, mitä yliopistokoulutuksessa on rehtoreiden lukuvuoden avajaispuheiden valossa pidetty tärkeänä ja tavoiteltavana muuttuvassa historiallisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Taustoitamme tutkimusta lyhyellä katsauksella suomalaisen yliopistokoulutuksen historiaan. Historiallisen kehityksen tarkastelusta

---

artikkeli etenee tutkimusaineiston ja analyysin kuvaukseen, minkä jälkeen esittelemme tunnistamamme viisi akateemiseen koulutukseen liitettyä ihannetta. Artikkelin päättyy yhteenvedon ja pohdintaan ihanteiden pysyvyydestä ja muutoksista sekä yliopistokoulutuksen nykytilasta ja suunnasta.

Yliopistohistorian tutkimuksella on Suomessa pitkät perinteet ja sitä on luonnehdittu nykyisessä jatkuvan muutoksen vaiheessa ajan-kohtaisemmaksi kuin koskaan (Dhondt, Ikonen, Nevala & Ronkainen 2015). Tämä tutkimus pyrkii osaltaan lisäämään ymmärrystä suomalaisen yliopistokoulutuksen historiallisista juurista ja muutoksista.

Suomalaisen yliopistokoulutuksen kehityskulkuja Turun Akatemian ajoista 2010-luvulle

Suomeen perustettiin ensimmäinen yliopisto Turun Akatemia vuonna 1640 vastaamaan Ruotsin itäisen osan koulutustarpeeseen ja parantamaan kansan sivistystasoa (Klinge 1987b, 39–41, 65). Koulutuksen tarkoitus oli kasvattaa oppilaat moraalisiksi kansalaisiksi valtion ja kirkon tehtäviin (Aniluoto 2013, 35). Yliopisto-opiskelu aloitettiin nuorena, ja yliopistoyhteisön toimintaan kuului myös oppilaiden siiveillisyyden ja käytöstapojen kasvatusta. Opiskelun on kuvattu olleen kokonaisvaltaista ja perustuneen oppilaiden ja professoreiden henkilökohtaisille vuorovaikutussuhteille. (Aalto 2013, 115–116, 124; Klinge 1987a, 503; Klinge 1987c, 111–112.) Lisäksi oppilaiden omat yhteisöt, osakunnat, toimivat nuorten kasvattajina (Klinge 1987a, 502–503). Aina 1700-luvun alkupuolelle asti yli puolet yliopistosta valmistuneista oli papiston poikia, ja niin aateliston, porvariston kuin talonpoikienkin perheistä tulleiden osuudet olivat pieniä (Strömberg 1996, 159, 167). 1800-luvun aikana virka- ja liikemiesperheiden lasten määrä kasvoi (Strömberg 1989b, 302–303).

Suomen siirryttyä osaksi Venäjän valtakuntaa Akatemia siirrettiin Suomen uuteen pääkaupunkiin Helsinkiin vuonna 1827 ja nimettiin Keisarilliseksi Aleksanterin Yliopistoksi (Klinge 1989a, 88). Ajan keskieurooppalaisen kehityksen mukaisesti yliopistolle määriteltiin kak-

si tärkeää tehtävää: virkamieskoulutus sekä korkeamman sivistyksen ylläpitäminen. (Klinge 1989b, 342.) Yliopistossa vakiinnutettiin virkamiestutkinnot, ja ylioppilaiden keskuudessa virkamiesurasta tuli yhä suositumpaa (Strömberg 1989b, 307–308). Virkamiesten ammatikoulutuksen vahvistuessa yliopistossa painotettiin myös sivistystehtävää. Esimerkiksi yliopistomies J.V. Snellman (1990 [1840]) puolusti sivistysyliopistoideaa, jonka mukaan koulutuksen tuli vahvistaa itse-tietoisuutta ja oman vakaumuksen muodostamista. Sivistysyliopisto-ajatus sai vaikutteita humboldtilaisesta ihanteesta, jonka mukaan opetuksen tulee perustua tutkimukseen ja kasvattaa itsenäistä ajattelua (Manninen 1990, 246; Tirronen 2005, 77).

Suomen itsenäistyttyä Aleksanterin yliopiston nimeksi muutettiin Helsingin yliopisto (Klinge 1990a, 250–251). Turkulainen yliopisto-perinne sai jatkoa, kun kaupunkiin perustettiin lahjoitusvaroin sekä ruotsinkielinen Åbo Akademi (1918) että Turun suomalainen yliopisto (1920), jonka tehtäväksi määriteltiin tukea suomen kielen vakiintumista ja vahvistaa suomalaista sivistystä (Perälä 1970, 9–10).¹

1900-luvun alun kuluessa ylioppilaskunta alkoi muuttua koostumukseltaan merkittävästi (Strömberg 1990, 530). Yhä useampi talonpoikais-, työläis-, kansakoulunopettaja- ja käsityöläiskodin ylioppilas aloitti yliopisto-opinnot (Strömberg 1989a, 789). Työväen jälkeläisiä oli vuonna 1934 Helsingin yliopistossa 22 % opiskelijoista (Strömberg 1990, 526). Vuosisadan vaihteessa suomenkielisten opiskelijoiden määrä ohitti ruotsinkielisten määrän (Nevala 1999, 106; Strömberg 1989a, 773–774), ja 1930-luvulla suomen kieli vakiinnutettiin pitkän kiistelyn jälkeen Helsingin yliopiston toiseksi opetuskieleksi (Klinge 1990c, 98–100). Naisten osuus opiskelijoiden määrästä kasvoi, kun heiltä vaadittu opiskelun erivapaus poistettiin (Nevala 1999, 108; Strömberg 1989a, 775).

Ylioppilaiden määrä kasvoi oppikoulutuksen laajentuessa ja elintason kohotessa 1900-luvun alun vuosikymmeninä (Strömberg 1990,

¹ Lisäksi Helsinkiin oli jo 1800-luvulla perustettu muutamia erikoiskorkeakouluja, ja 1900-luvun alussa aloittivat toimintansa Kauppakorkeakoulu ja Yhteiskunnallinen korkeakoulu. Muualle Suomeen korkeakouluja alettiin perustaa vasta 1950-luvulta lähtien.

524–525). ”Ylioppilastulvan”, ja siihen liittyvän korkeakoulutettujen kasvavan työttömyyden, ratkaisuksi esitettiin karsintojen käyttöön-ottoa, mutta yliopistoissa se torjuttiin aluksi opiskelun vapautta vahingoittavana (Klinge 1990b, 169; Strömberg 1990, 534). Työvoimapolitiittisin perustein tehdyt rajoitukset opiskelulle nähtiin sivistävän yliopiston idealle vieraana (Aalto 2013, 124–126). Vuosisadan puolivälin jälkeen karsinnat jouduttiin pakon sanelemina ottamaan yleisesti käyttöön² opiskelijoiden määrän edelleen kasvaessa (Strömberg 1990, 553; Nevala 1999, 119).

Korkeakoulutus laajeni samaan aikaan sekä määrällisesti suurten ikäluokkien siirtyessä opiskelemaan että alueellisesti uusien yliopistojen perustamisen myötä. Korkeakoululaitos alkoi myös eriytyä sisäisesti uusia aloja ja oppiaineita perustettaessa. Aikavälillä 1955–1965 yliopisto-opiskelijoiden määrä kaksinkertaistui, ja 1950–1970-lukujen aikana eri puolille Suomea perustettiin uusia korkeakouluja erityisesti maan reuna-alueilla asuvien nuorten opiskelumahdollisuuksien parantamiseksi.³ (Nevala & Rinne 2012, 206–209, 212.) Korkeakoulutuksen laajentaminen oli osa hyvinvointivaltion rakentamiseen liitettyjä tasa-arvotavoitteita. Korkeakoulutus nähtiin yhteiskunnallisen kehityksen ohjaamisen välineenä sekä yhteiskunnallisten epäkohtien korjaajana. (Kivinen, Rinne & Ketonen 1993, 193; Nevala 2002, 172–173.) Vaikka opiskelijoiden sosioekonomisten taustojen erot supistui-
vat 1960-luvun aikana, ylempien toimihenkilöiden lapsia oli suhteellisesti edelleen moninkertainen määrä työväentaustaisiin verrattuna (Nevala 1999, 154–156).

1960-luvun murrokseen liittyi opiskelijoiden opinahjoonsa kohdistama kritiikki, ja erityisesti kritisoiitiin professorivaltaa. Opiskelijat vaativat täyttä demokratiaa yliopistojen hallintoon. Tämä ”mies

---

² Ensimmäisenä karsinnat otettiin käyttöön lääketieteellisessä tiedekunnassa vuonna 1933 laboratorioipaikkojen rajallisen määrän takia (Strömberg 1990, 536).

³ 1950-luvulta lähtien korkeakouluja syntyi Ouluun, Tampereelle, Jyväskylään, Joensuuhun, Vaasaan, Kuopioon, Lappeenrantaan ja Rovaniemelle. 1940-luvulla opiskelijoista lähes 90 prosenttia opiskeli pääkaupunkiseudulla, kun 1990-luvulla osuus oli kolmannes korkeakouluopiskelijoista. (Nevala 1999, 114–117.)

ja ääni”-periaate ei toteutunut, mutta myöhemmin hallintoelimiin määrättiin professoreiden rinnalle sekä opiskelijoiden että opetus- ja tutkimushenkilökunnan edustajat (Klinge 1990d, 665; Kolbe 1996, 345, 378) – Helsingissä tosin yliopistoista viimeisenä vasta 1990-luvulla (Autio 1997, 131, 135). 1970-luvun lopulla opiskeluun vaikutti keskeisesti opetusministeriön vetämä tutkinnonuudistus, jolla tähdättiin opintoaikojen lyhentämiseen ja tutkintojen työelämävastaavuuden parantamiseen. Yliopistoihin luotiin eri alojen koulutusohjelmat (Kivinen ym. 1993, 119), ja suorituspistejärjestelmä otettiin käyttöön opiskelun tehostamiseksi ja systematisoimiseksi (Kolbe 1996, 503). Yliopistoväki kritisoi uudistusta, koska sen koettiin pirstaloivan ja kapeuttavan opintoja (Jauhiainen 1997, 27–28).

Korkeakoulutuksen ekspansio kiihtyi entisestään 1980-luvulla, kun yhä useampi nuori suoritti lukion (Nevala 1999, 134). 1990-luvulla yliopistolaitoksen rinnalle luotiin ammattikorkeakoulujärjestelmä, jolla pyrittiin vastaamaan ylioppilassumaan, ammatillisen koulutuksen ongelmiin, yhteiskunnan ja työelämän muutoksiin sekä kansainväliseen kilpailuun. (Nevala & Rinne 2012, 217; Ojala 2017, 22.) Korkeakouluopiskelijoita oli 1990-luvulla jo kymmenen kertaa enemmän kuin toisen maailmansodan jälkeisenä aikana (Nevala 1999, 98). 2000-luvulla ylioppilassumasta on sanottu tulleen ”koulutuspolitiikan krooninen päänsärky” (Nori 2011, 24).

Yliopisto-opiskelijoiden taustat, elämäntilanteet ja kansallisuudet ovat tänä päivänä kirjavia, mutta opiskelijajoukko on silti edelleen monin tavoin valikoitunutta. Hakijaryhmissä ja opiskelijoiden valikoitumisessa on eroja yliopistojen ja tieteenalojen kesken, mutta karkeasti voidaan sanoa, että yliopistosta opiskelupaikkaa hakevat tulevat yhä väestön hyväosaisimpien joukosta, joista valitaan ”parhaimmat”. Valintaprosessi näyttäisi suosivan nuoria hakijoita ja toisaalta ylemmän korkeakoulututkinnon jo suorittaneita. (Nori 2011.) Nuorten etulyöntiasemasta huolimatta yliopisto ei ole enää aikoihin ollut vain nuorten opinahjo. 1960-luvun lopulta 2000-luvun alkuun opiskelijoiden keski-ikä nousi 22 ikävuodesta 26 ikävuoteen (Rinne, Haltia, Nori & Jauhiainen 2008, 32–34). Vuonna 2016 yliopistotutkinnon suorittaneista 57 % oli naisia (Tilastokeskus 2016).

Talouden globalisaation myötä markkinamuotoisuutta, managerialismia ja suorituskeskeisyyttä korostavan politiikan ote korkeakoulutuksesta on tiukentunut (Ball 2001; Rinne, Jauhiainen, Simola, Lehto, Jauhiainen & Laiho 2012). Yliopistot korkean osaamisen ja tiedon tuottajina on tunnustettu merkittäviksi taloudellisen kehityksen ja kilpailukyvyn lähteiksi. Yliopistojen odotetaan tutkimuksen ja opetuksen ohella toteuttavan moninaisia yhteiskunnallisia palvelutehtäviä. Modernin yliopiston malli on yritys, joka pyrkii jatkuvasti parempaan suoriutumiseen ja asiakastytyväisyyteen. (Koivula, Rinne & Niukko 2009.) Suomessa siirtymän uusliberalistiseen yrittäjyysyliopiston malliin on nähty tapahtuneen vuoden 2010 yliopistolain myötä (Rinne, Jauhiainen & Kankaanpää 2014). Viime vuosia ovat leimanneet tuloksellisuuteen, tehostamiseen ja laadun parantamiseen tähtäävät toimet yliopistojen hallinnossa ja rahoituksessa (Koivula ym. 2009; Vanttaja 2010; Rinne ym. 2014). Varsinaiset koulutusmarkkinat ovat kansainvälisesti vertaillen jääneet vielä pieniksi (Koivula ym. 2009, 24), mutta kansainvälinen kilpailukyky, korkea laatu ja opiskeluaikojen lyhentäminen ovat muodostuneet keskeisiksi koulutuksen tavoitteiksi. Tutkintojen suoritusajkoja on lainsäädännöllä rajoitettu, opintotuen saamiselle on asetettu tiukempia kriteerejä, opiskelijoilta on alettu edellyttää henkilökohtaisia opetussuunnitelmia ja kurssitarjontaa on suunniteltu tarkemmaksi. (Vanttaja 2010, 9–12.) Koulutusta ohjaavina periaatteina työelämävastaavuus, käytännönläheisyys ja elinkeinoelämän hyödyt ovat korostuneet (Down 2009).

Suomalainen korkeakoulutus on nivoutunut yhä tiiviimmin osaksi eurooppalaista korkeakoulualuetta. Jo 1980–1990-lukujen aikana pyrittiin systemaattisesti vahvistamaan korkeakoulutuksen kansainvälistymistä esimerkiksi liittymällä kansainvälisiin opiskelijavaihto-ohjelmiin. Korkeakoulutuksen kansainvälistymispyrkimyksissä on vedottu opiskelijoiden velvollisuuteen vastata muuttuvan yhteiskunnan ja muuttuvien työmarkkinoiden tarpeisiin sekä koulutuksen kilpailukyvyn ja yhteistyömahdollisuuksien parantamiseen (Nokkala 2007, 207–208). Vuonna 2005 Bolognan prosessin seurauksena toteutettu tutkinnonuudistus siirsi suomalaiset korkeakoulut uuteen yhtenäiseen eurooppalaiseen tutkintojärjestelmään. EU- ja ETA-maiden

---

ulkopuolelta tuleville opiskelijoille vuonna 2017 käyttöön otetut luku-
kausimaksut ovat askel kohti markkinamallia. Myös koulutusvienti on
viime vuosina saanut osakseen kasvavaa huomiota.

Tämän tutkimuksen kannalta on merkille pantavaa, että viime
vuosien kehitys on muuttanut merkittävästi myös rehtorin asemaa.
Turun Akatemian ajoista alkaen rehtorin asema yliopiston johdossa
on ollut vahva. Tuolloin rehtorin vuoden kestävä valtakausi vuorot-
teli professorilta toiselle. (Klinge 1987b, 102–103; Klinge 1989a, 97.)
Aleksanterin yliopistossa rehtori valittiin vaaleilla kolmeksi vuodek-
si kerrallaan (Klinge 1989a, 97). Tämän jälkeen rehtorin asemaan
vaikuttavia muutoksia tehtiin vähän, kunnes vuoden 2010 yliopis-
tolaki muutti asemaa merkittävästi (Yliopistolaki 645/1997; Yliopis-
tolaki 558/2009). Kun aikaisemmin rehtorin valitsi akateeminen yh-
teisö, nyt valinnan tekee yliopiston hallitus. Rehtorin tehtäväksi on
määriteltä johtaa yliopiston toimintaa ja vastata yliopiston tehtävien
tuloksellisesta, taloudellisesta ja tehokkaasta hoitamisesta. (Yliopis-
tolaki 558/2009.) Rehtorin roolin voidaan sanoa muuttuneen yli-
opiston korkeimmasta akateemisesta edustajasta toimitusjohtajaksi
(Kaukonen & Välimaa 2010, 19).

Rehtoreiden puheet yliopistokoulutuksen ihanteiden ilmentäjinä

Tutkimuksemme aineisto koostuu Turun ja Helsingin yliopistojen
rehtoreiden lukuvuoden avajaispuheista vuosilta 1920–2016 (yht. 189
puhetta). Rajaamme tarkastelumme näihin kahteen maamme van-
himpaan suomenkieliseen ja monitieteiseen yliopistoon, joiden roolia
suomalaisen yliopistoperinteen muotoutumisessa voidaan pitää kes-
keisenä. Akateemisena traditiona rehtoreiden avajaispuheet ilmen-
tävät yliopistolaitoksen itseymmärryksen ja imagon rakentamista.
Rehtoreiden valta-asema on oikeuttanut heidät puhumaan yliopiston
äänellä, ja avajaispuheiden voikin katsoa edustavan ”arvovaltaista
akateemista puhetta yliopistoväelle ja ympäröivälle yhteiskunnalle”.
(Rinne, Jauhiainen & Plamper 2015, 173.) Osana aikaansa sidottua
keskustelua puheet ovat osallistuneet myös yliopistokoulutuksen mer-
kityksen määrittelyyn.

Käyttämäämme puheaineistoa on aiemmin hyödynnetty tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin yliopistolaitoksen itseymmärrystä ja haasteita suhteessa korkeakoulupolitiikan muutoksiin (Rinne ym. 2015). Siinä missä kyseinen tutkimus tarjoaa varsin kattavan katsauksen koulutuspolitiikan, yliopistolaitoksen hallinnon ja yliopiston tehtävien kehitykseen, se ei käsittele lähemmin esimerkiksi akateemiseen koulutuksen päämääriä. Tässä tutkimuksessa olemme rajanneet tulo-kulmamme nimenomaan yliopistokoulutuksen ihanteisiin, ja olemme valinneet aineistoksi puheiden yliopistokoulutuksen päämääriä käsittelevät kohdat. Yliopistopolitiikkaa koskevat yksityiskohtaiset huomiot olemme vastaavasti jättäneet vähemmälle. Lisäksi olemme jättäneet analyysin ulkopuolelle tutkijakoulutukseen keskittyvät osuudet, joita olisi spesifisyytensä vuoksi mielekkäämpää tarkastella omana kokonaisuutenaan.

Olemme analysoineet aineistoa laadullisella sisällönanalyysillä (Tuomi & Sarajärvi 2009). Hahmottaaksemme kattavasti ja yksityiskohtaisesti yliopistokoulutuksen päämäärien määrittelyä johdimme alkuperäisilmaisuihin pelkistettyjä ilmaisuja. Näitä teemoittelemalla tunnistimme viisi yliopistokoulutuksen ihannetta. Erittelyn rinnalla kirjassimme analyysimatriisiin yliopistokoulutuksen kannalta merkityksellisiä historialliseen kontekstiin liittyviä huomioita, kuten sota, hyvinvointivaltion rakentaminen ja yliopistolain muutokset. Näin koostettu matriisi toimi tukena akateemisen koulutuksen ihanteiden tunnistamiselle ja tulkinnoille.

Tulkitsemalla puheita suhteessa niiden yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin olemme pyrkineet huomioimaan, etteivät analysoimamme tekstit ole syntyneet irrallaan ajan yhteiskunnallisista tai poliittisista tapahtumista, vaan yliopistoa kohtaan osoitetut ulkopuoliset odotukset sekä yliopiston muuttuva yhteiskunnallinen rooli ovat heijastuneet rehtoreiden puheisiin. Kahden tutkijan tekemällä analyysillä ja keskusteluilla olemme pyrkineet vahvistamaan tulkintojamme, kuitenkin tietoisina siitä, että analyysiamme ovat väistämättä ohjanneet nykypäivän perspektiivistä määrittyvät käsityksemme historiallisista ilmiöistä.

Akateemisen koulutuksen pysyvät ja muuttuvat ihanteet

Rehtoreiden puheista hahmottui viisi yliopistokoulutuksen ihannetta: sivistys, kansakunnan palveleminen, asiantuntijuus, kansainvälisyys ja lahjakkuus. Nämä ilmenevät aineistossa jatkumoina painottuen eri aikoina eri tavoin, limittyen toisiinsa ja saaden uusia merkityksiä. Olemme pyrkineet havainnollistamaan ja elävöittämään tulkintojamme puheiden suorilla lainauksilla, joiden tunnisteina käytämme rehtorin sukunimeä, yliopistoa (H=Helsinki, T=Turku) ja puheen vuosilukua.

Sivistys

Sivistyneen ihmisen kasvattaminen näyttäytyy rehtoreiden puheissa yliopistokoulutuksen keskeisenä ihanteena. Sivistyksen nimissä rehtorit ovat vedonneet puheissaan itsenäisen ja tieteellisen ajattelun kehittämiseen, ja toisaalta he ovat määritelleet sivistyskäsitettä käytännön osaamisen kautta. Vuonna 1953 rehtori Olin lausui, että

Tärkeintä on totuttaa opiskelijat tieteelliseen ajatteluun, itsenäiseen, ennakkoluulottomaan, vastuuntuntoiseen, loogilliseen ja kriittiseen ajattelutapaan. Mille paikalle yhteiskunnassa opiskelija pyrkineekin astumaan, tulee tämän päämäärän olla hänen omakohtaisenaakin tavoitteenaan, koska juuri tieteellinen ajattelutapa parhaiten kuvastaa akateemista sivistystä. (Olin T1953.)

Erityisesti tarkastelujaksomme alkupuolella rehtorit käsitelivät puheissaan opiskelijoiden henkistä kasvua. Ahkeruus, totuuteen pyrkiminen ja lahjakkuus tunnistettiin edellytyksiksi sille, että opiskelija kasvaa yliopistokoulutuksensa kautta sivistyneeksi henkisen työn tekijäksi isänmaan ja yhteiskunnan palvelukseen:

Kelvollisuus on henkisen työn tekijän korkein mitta, mutta kelvollisuus ei ilmaise ainoastaan tietämistä, vaan myös luonnetta. Todelliseen kelpoisuuteen hengen viljelysmailla kuuluu luonteen lujuus, lujuus itseä ja muita kohtaan, laajakatseisuus, kyky havaita kokonaisuus ja toimia sen puolesta, sisäinen lämpö ja rakkaus, rakkaus totuuteen, isänmaahan ja kansaan. (Tulenheimo H1930.)

Osana yliopiston kasvatustehtävää nähtiin merkittävänä osakunnissa tapahtuva opiskelijoiden keskinäinen sivistykseen ja siveellisyyteen kasvaminen (Brotherus H1931). Rehtorien mukaan näissä ”aatteellisten pyrkimysten versoamispaikoissa” (Linkola H1939) opiskelijoilla oli mahdollisuus ”jalostavaan toverielämään” (Brotherus H1931). Osakuntien kasvatustehtävään osallistuivat myös inspektoreina toimineet yliopiston professorit:

[Osakuntien] piirissä ylioppilas saa pienoisyhteiskunnan jäsenenä tottumusta kansalaistoimintaan, ja hänen luonteensa hioutuu toveripiirin vaikutuksesta. Inspektoreilla, jotka ovat yliopiston professoreja, on siellä tilaisuus antaa osakuntalaisille aatteellista kasvatusta. Monet tunnustavatkin, että he juuri osakunnistaan ovat saaneet ne herätteet, jotka ratkaisevasti ovat vaikuttaneet heidän elämäntapsomukseensa ja heidän toimintansa suuntaan. (Linkomies H1961.)

Yliopistokasvatuksen tarkoituksena pidettiin ensisijaisesti opiskelijan ”koko persoonallisuuden kehittämistä” ”valistuneiksi ja lujaluonteisiksi ihmisiksi” (Långfors H1947). Rehtoreiden puheissa painottui ajatus, ettei yliopistossa ollut tarkoitus ainoastaan omaksua tietoja, vaan myös oppia tieteellistä, itsenäistä ja kriittistä ajattelua. Puheissa kuuluu toive lahjakkaiden opiskelijoiden suuntautumisesta akateemiselle elämänuralle (esim. Brotherus H1935). Osana tieteelliseen ajatteluun kasvattamista rehtorit ovat korostaneet yksilöllisen mielipiteen muodostamisen taitoa. Yliopisto-opiskelua on kuvattu nuoren etsikkoaikana, jolloin hän muodostaa perustellun mielipiteensä opiskelemistaan aiheista. 1900-luvun alkupuolella rehtorit puhuivat oman vakaumuksen ja elämäntapsomuksen muodostamisesta, myöhemmin myös maailmankuvan ja mielipiteiden muodostamisesta. (Mm. Virkkunen T1922; Linkomies H1958.) Yhä 1980-luvun alussa rehtori Nils Oker-Blom korosti snellmanilaiseen henkeen opiskelijan itsetutkiskelun merkitystä osana yliopisto-opiskelua:

Hyvät opiskelijat! Teidän opintoaikanne on tarkoitettu, paitsi tutkinto-opiskeluun, myös itsetutkiskeluun. Pohtimalla omaa asennettanne, oman tieteenalanne, yliopiston ja korkeakoululaitoksen

---

sekä kansallisen kulttuurimme ja maailmanlaajuisten vastuunne kysymyksiä teillä on mahdollisuus muodostaa maailmankatsomus ja elämäntietämys, joka perustuu todelliseen ja omaperäiseen vakuumukseen. Ylioppilain oikeus ja velvollisuus on muodostaa itselleen oman ajattelun kautta hankittu kanta olemassaolomme ja yhteiskunnallisen sekä yksilöllisen tehtävämme perimmäisiin kysymyksiin. Ja tästä vakaumuksesta tulisi nousta myös toiminnan, jolle työnne ja elämänuranne rakennatte. (Oker-Blom H1982.)

Rehtorit kuitenkin tiedostivat tieteelliseen ajatteluun harjaantumisen ja perusteltujen mielipiteiden muodostumisen vaativan vaivaa ja aikaa. 1900-luvun alkupuolella he toivoivat opiskelijoiden käyttävän opinnoissaan runsaasti aikaa lukemiseen ja syvällisiin pohdintoihin ja harmittelivat pintapuoliseksi jäävää nopeatahtista opiskelua (esim. Granö T1932). Vaikka rehtorit hämmästelivät opiskelijoiden ”kiirettä ulos elämään” (Brotherus H1937), he myös ymmärsivät opiskelun hankalat olosuhteet: opiskeluajan vaikea taloudellinen tilanne pakotti siirtymään työelämään nopeasti (mm. Tulenheimo H1930; Olin T1951).

Kun yliopistokoulutusta kehitettiin vahvemmin työelämän tarpeita vastaavaksi ja tutkinnon suorittamista nopeuttavaksi 1940-luvulla virkatutkintojen kehittämisen ja 1970-luvun tutkinnonuudistuksen myötä, rehtorit esittivät huolensa tieteelliseen ajatteluun harjaantumisen heikentymisestä. Rehtorit eivät olleet mieltyneet opiskelijoihin, jotka tulivat yliopistoon vain hankkimaan pakollisia tietoja ilman kiinnostusta tieteellisiin harrastuksiin (Waris T1947; Ravila H1953). Harmikseen rehtoreiden täytyi kuitenkin myöntää, että nuoret halusivat yliopistoon pääasiassa siksi, että saisivat tutkintonsa avulla hyvän yhteiskunnallisen aseman ja toimeentulon tulevaisuudessa (Brotherus H1935; Waris T1945), jolloin tieteellinen kiinnostus jäi usein toissijaiseksi (Brotherus H1937). Rehtorit eivät puheissaan kiistäneet, etteikö koulutuksen tulisi vastata myös ammattitarpeisiin, mutta liiallinen ammatillisuus koettiin uhkana sivistysihanteille. Esimerkiksi 1970-luvulla tutkinnonuudistuksen kritisoitiin muuttavan yliopistokoulutuksen yksipuoliseksi putkitutkintojen tuotantotehtäksi (Palmén H1977; Scheinin T1985).

Sivistystehtävästä ja siihen kytkeytyvistä laaja-alaisuuden ja akateemisen vapauden hyveistä puhuttiin tutkinnonuudistuksen jälkeisinä vuosikymmeninä ehdottoman tärkeinä, mutta unohtuneina päämäärinä, jotka oli ”palautettava kunniaansa” (Ihamuotila H1994) ja ”kohotettava uuteen arvoon” (Paunio T1993). Tällainen puhe kuvastaa rehtoreiden tulkintaa liian mekaaniseksi käyneestä yliopisto-opiskelusta, joka etäännyttää opiskelijat sivistysihanteista. Pidettiin tärkeänä, että yliopistokoulutuksessa vaalittaisiin sivistystä ”humboltilaisuuden hengessä” (Ihamuotila H1994) ja välitettäisiin kulttuuriperintöä:

Varustaakseen nuoren ihmisen nopeasti muuttuvaan yhteiskuntaan ja maailmaan on yliopistojen nähdäkseni kohotettava korkea sivistystaso uuteen arvoon. Oman historiansa sekä rajojensa tuntemus, kulttuuristen arvojen ymmärrys, kielitaito sekä kielen taito auttavat yksilöä selviytymään kilpailussa. Yliopisto on myös vastuussa korkeimman sivistyksen laajasta saavutettavuudesta yhteiskunnassa sekä siitä, että kulttuuriperintö, erityisesti tieteellinen sivistys välitetään sukupolvelta toiselta. (Paunio T1993.)

Opiskelun sivistysihanteiden tärkeys kuului voimakkaasti yliopistoihin kohdistuvien tehokkuusvaatimusten kritiikissä. Rehtorit esittivät huolestuneita kommentteja yliopistoille osoitetuista kiristyvistä vaatimuksista, joiden arveltiin uhkaavan opiskelun sivistyksellisiä hyveitä. Yliopiston tehtävien tehokkuuden mittaamista pidettiin ongelmallisena ja sivistystavoitteiden kanssa ristiriitaisena. Yliopisto tuotantolaitoksena nähtiin uhkakuvana, jossa tehokkuus ja tuloksellisuus asettuivat sivistyksen edelle:

Toiminnan tuloksellisuuden arviointi ja mittaaminen on, kuten tunnettua, nykyään hyvin yleinen puheenaihe myös yliopistomaailmaan sovellettuna. Koko käsite tuloksellisuus on yliopistoissa hyvin vaikeasti määriteltävä (...). Eriyisen vaikea on mitata sitä yliopiston tehtävää, jonka voisi kuvata sanoilla älyllisen uteliaisuuden herättäminen ja ylläpitäminen yliopistoyhteisön jäsenissä. (...) Opiskeleminen antaa silloin henkisiä eväitä, joiden vaikutus säilyy ja ilmenee parhaassa tapauksessa koko elämän ajan. (Rousi T1987.)

Valtioneuvoston edellyttämä korkeakoulujen toiminnan tehostaminen ja tuloksellisuuden parantaminen on antanut aihetta yleiseen keskusteluun yliopiston asemasta kilpailu- ja kulutusyhteiskunnassa. Missä määrin yliopiston tavoitteena edelleen on pyrkimys totuuteen, hyvyyteen ja kauneuteen, jolloin tietoa itseisarvona korostetaan, ja kuinka laajalti tiedollisen kasvatuksen tavoitetta voi luonnehtia sanalla sivistys? (Lehto H1987.)

Sivistyneen opiskelijan ihanteeseen liittyy 1980-luvulta alkaen yliopistojen kansainvälistymiskehityksen ja vaihto-ohjelmien kehittämisen myötä myös kansainvälinen ulottuvuus. Isänmaallisten arvojen vaalimisen ohella opiskelijoiden sivistyksestä alettiin puhua eurooppalaisessa kontekstissa. Yliopistokasvatus liitettiin liberaalin ja monikulttuurisuutta arvostavan ”eurooppalaisen sivistyneistön” (Rousi T1988) kasvattamiseen:

Todellinen eurooppalaisuus on kulttuurien ja kielten monimuotoisuutta, suvaitsevaisuutta ja liberaalisuutta. (...) Eurooppalaista traditiota edustavien yliopistojen on noudatettava todellisia eurooppalaisia ihanteita, kavahdettava itseensä käpertymistä ja loke-roitumista, ja kasvatettava sen sijaan opiskelijansa moniarvoisen, monikielisen kulttuurin henkeen. (Rousi T1992.)

Uudella vuosituohannella puheista ei enää juuri löydy sijaa ajattelu-taitojen ja tietämisen ihannoinnille. Etenkin 2010-luvulla opiskelun hyveinä ovat korostuneet älyllisen pohdiskelun sijaan tekeminen, toiminta ja osaaminen. Sivistys esiintyy puheissa edelleen, mutta se on saanut uusia tehokkuuden ja tuloksellisuuden sävyttämiä merkityksiä. Helsingin yliopiston rehtori Niiniluoto (H2003, H2005) tiivisti uudet ideaalit puhuessaan ”dynaamisesta sivistyksestä” modernin, aktiiviiseen yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen toimintaan orientoituneen yliopistokoulutuksen ohjenuorana. Tiedollinen sivistys on jäänyt marginaaliseksi retoriseksi sivuhuomioksi, kun opiskelua on alettu yhä vahvemmin jäsentää taloudellisten raamien kautta. Osaamisen ja opittujen asioiden hyötyarvon painottaminen uutena sivistyksellisenä

oivalluksena kuvastaa perinteisen yliopisto-opiskelun näkemistä yhteiskunnallisesta todellisuudesta irrallisena tietojen ulkoa opetteluna:

Ehkäpä tarvitsemme uuden valistuksen ajan osoittamaan, että todellinen sivistys on tietämisen lisäksi asioiden syvällistä ymmärtämistä ja siihen pohjautuvaa osaamista. Jokaisen yliopistosta valmistuvan maisterin olisi tietämisen lisäksi myös hyvä osata jotakin. Tähän pääseminen edellyttää useiden asenteellisten vallihautojen purkamista ja sivistysyliopiston käsitteen modernisointia. (Väänänen T2013.)

Kansakunnan palveleminen

Läpi vuosikymmenten rehtorit ovat puheissaan luoneet kuvaa opiskelijoista kansakunnan palvelijoina. Ennen korkeakoulutuksen massoittumista ylempi koulutus oli pääasiallisesti suunnattu eliitin jälkikasvulle, josta nousivat kansakunnan jalostajat ja johtajat. Ylimmissä tehtävissä toimiminen kuvattiin kunniakkaana velvollisuutena, joka oli asetettu ylioppilaiden, isänmaan toivojen ja ”rautaisen nuorison” (Juva T1940) harteille. Suomen itsenäistymisen jälkeisinä vuosina, sota-aikoina ja jälleenrakentamisen aikaan ylioppilaisiin kohdistettiin odotuksia ja velvoitteita sekä puolustaa isänmaan itsenäisyyttä että vaalia sen kulttuuria. Sota-aikoina ihailtiin ylioppilaiden ”urhoollista henkeä” (Nevanlinna H1942) ja ”uhrautuvaa toimintaa” (Linkola H1940).

Mutta tälle uudelle etuoikeutetulle sukupolvelle, jonka jäsenet saavat suorittaa isänmaallisen asevelvollisuutensa itsenäisen maan kansalaisina, kaikuu myöskin velvoittavampana kuin millekään edelliselle uhrautuvan, sitkeän, hellittämättömän kulttuuriryön vaatimus. (Koskenniemi T1925.)

Ennen sotia rehtoreiden puheita leimasi ajalle ominainen käsitys siitä, että jokaiselle yksilölle on kykyjään vastaava paikka yhteiskunnassa (esim. Heikel H1921). Kun yliopistosta kansan lahjakkaat yksilöt valmistuivat yhteiskunnan rakentajiksi, muista oppilaitoksista tai perimätietona saadut taidot ja tiedot valmistivat muut nuoret heille sopi-

---

viin töihin. Tärkeintä oli, että jokainen nuori seuraisi taipumuksiinsa soveltuvinta tietä kohti yhteiskuntaa hyödyttävää työtä:

Lahjaton oppilas sitä vastoin tekee viisaimmin siirtyessään alalle, jolle hänen taipumuksensa paremmin viittaavat. Hänestä voi ehkä tulla hyvä ammattimies, mutta vain huono opiskelija. (Olin T1949.)

Yhteiskunnallinen valveutuneisuus on leimannut opiskelijuutta läpi suomalaisen yliopistokoulutuksen historian. Tarkastelujaksomme aikana opiskelijat ovat toimineet aktiivisesti ainakin kielikiistaan, suomalaisuusaatteeseen ja yliopistopolitiikkaan liittyvissä liikkeissä. Rehtorit ovat paitsi kannustaneet opiskelijoita poliittiseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan esimerkiksi osallistumalla osakunta- tai ylioppilaskuntatoimintaan, myös paheksuneet opiskelijoiden ”epäarvokkaita keinoja taistelussa” (Linkola H1939). Esimerkiksi Långfors (H1946) huomautti, ettei opiskelijoilla ollut ”oikeutta asettua tuomariksi niiden yli, jotka kantavat vastuun maan kohtalosta”. Vaikka yliopiston ideaali oli pyrkimys puolueettomuuteen, opiskelijoiden aktiivisuus yhteiskunnallisissa asioissa nähtiin pitkään kuitenkin osana ylioppilaan kansalaisvelvollisuuksia. Poliitikko ja Helsingin yliopiston rehtori Edwin Linkomies (H1962) opasti, että yliopiston opettajat tai opiskelijat ”eivät myöskään poliittisessa suhteessa saisi olla laumaihmissä, vaan heidän olisi tunnettava kaikinpuolinen vastuunsa yhteisistä kohtaloista”. Aina 1960–1970-lukujen vaihteeseen asti rehtorit puhuivat opiskelijoiden yhteiskunnallisesta aktiivisuudesta pääasiallisesti hyvänä asiana, koska sen ajateltiin kehittävän heitä tuleviin yhteiskunnan rakentajina.

1960-luvulla suomalaiset opiskelijat omaksuivat eurooppalaisia aatevirtauksia ja alkoivat vahvasti kritisoida sekä yhteiskuntaa että yliopisto-opetusta. Yliopistokritiikin siirtyessä koskemaan yliopiston traditionaalisia valtarakenteita ja professoreiden asemaa, ja opiskelijoiden vaatiessa täydellistä demokratiaa yliopiston hallintoon, rehtoreiden asennoituminen opiskelija-aktivismiin sai kriittisiä sävyjä (esim. Kivinen H1969). Opiskelijoiden poliittista aktiivisuutta ei nähty enää yliopistoa kehittävänä, vaan vahingoittavana ja koko korkeakoululaitoksen lamauttavana (esim. Nurmela T1969; Hartiala T1971).

Toisaalta vuosikymmenen vaihteessa Turun yliopiston rehtori huomautti, että kiivaimmat toimijat olivat aikaisemminkin olleet ne seuraavat yhteiskunnan kehittäjät:

Kokemus osoittaa, että juuri tästä ryhmästä ovat nousseet ne, jotka ovat sijoittuneet koneiston siihen päähän, joissa koko yhteiskuntaa koskevat päätökset aikanaan tehdään. (Hartiala T1970.)

Lopulta täydellistä korkeakouludemokratiaa ei saavutettu, mutta opiskelijoiden aktiivisuuden ansiosta yliopistoissa alkoivat kehittyä hallintomallit, joissa opiskelijoiden edustajat otettiin osaksi päätöksentekoa. Hallintoon osallistumisen ajateltiin kasvattavan nuoria yhteiskunnalliseen toimintaan:

Kun yliopiston opiskelijat ovat siinä iässä, että heillä jo on valtiollinen ja kunnallinen äänioikeus, voidaan pitää oikeana, että heillä on sananvaltaa myös oman oppilaitoksensa asioissa. Tämä kehittää heidän vastuuntuntoaan. Ja ottaessaan osaa yliopiston asioita koskeviin keskusteluihin ja päätösten tekoon he saavat hyödyllistä harjoitusta myöhempää yhteiskunnallista toimintaa varten. (Ikola T1980.)

Kansakunnan hyvinvoinnin edistäminen ja yhteiskunnan rakentaminen kuuluivat yliopistokoulutuksen päämääriä koskevissa huomioissa myöhemminkin, yhä vuosituhannen taitteessa. Teema sai kuitenkin uusia sävyjä. Yliopistokoulutuksen yhteiskunnallinen ulottuvuus korostui puheissa työelämän nopeasti muuttuvien tarpeiden ja yliopistojen kolmannen tehtävän toistuvana huomioimisena. Etenkin 2010-luvulla puhe koulutuksen yhteiskunnallisista ja kansantaloudellisista hyödyistä on korostunut. Opiskelijoiden odotetaan valmistuttuaan vahvistavan kansallista kilpailukykyä ja aktiivisina ja vastuullisina taloudellisina toimijoina kehittävän yhteiskuntaa paremmaksi. Rehtori Jukka Kolan sanoin opiskelijat ja yliopiston kouluttamat ”nuoret asiantuntijat”

... eivät valmistu vain sopeutumaan yhteiskuntaan, vaan muokkamaan ja muuttamaan sitä meille kaikille paremmaksi paikaksi elää, niin kotimaassa kuin kansainvälisesti. (Kola H2013.)

...ovat kulmakiviä kansakuntien ja -talouksien kehitykselle, vuosikymmeniksi eteenpäin. (Kola H2014.)

Asiantuntijuus

Työelämä ja ammatillisuus ovat olleet suomalaisessa yliopistokoulutuksessa aiheita, joilla on yhtäältä pitkät juuret perinteisten professioalojen välityksellä, mutta joita toisaalta on aseteltu vastakkain tieteellisen sivistyksen kanssa. Suomalaisen korkeakoulujärjestelmän 1990-luvulla luodussa duaalimallissa konkretisoituu halu pitää tieteellinen ajattelu erillään käytännön työelämätaidoista. Tutkijakoulutuksen ohella suomalaisista yliopistoista on kuitenkin aina valmistuttu myös yliopiston ulkopuoliseen työelämään. Tätä päivää kohti tultaessa rehtoreiden puheissa voimistuu työelämän tarpeiden huomioiminen.

1900-luvun alkupuolella rehtorit kuvasivat yliopiston olevan sekä tieteellinen opinahjo että virkamieskoulu, josta valmistuttiin elämäntehtävään tai -uralle. Virkamiesten kouluttamisesta puhuttaessa rehtorit kuitenkin korostivat, että yliopisto on enemmän kuin virkamieskoulu antaessaan kouluttamilleen virkamiehille tarvittavan tiedon lisäksi tärkeitä kykyjä, kuten tiedon soveltamisen ja etsimisen sekä itsenäisen ajattelun taitoja (esim. Heikel H1921).

1960-luvun lopussa puheissa alettiin vähitellen noteerata muutuvan yhteiskunnan ja elinkeinoelämän asettamat tarpeet yliopistokoulutukselle (*Helsingin Sanomat* 1968 / Kivinen H1968) ja kiinnittää huomiota koulutuksen tarkoituksenmukaisuuteen (Kivinen H1970). 1970-luvun tutkinnonuudistuksessa yliopistoihin pyrittiin kehittämään vahvasti ammattisuuntauneita koulutusohjelmia, joiden epäiltiin syrjäyttävän yliopistokoulutukseen liittyvän tieteellisen kasvatuksen (esim. Ikola T1979). Toisaalta rehtorit näyttävät hälventäneen huoltaan tieteellisen kasvatuksen rapistumisesta liittämällä itsenäisen ajattelun taidon osaksi asiantuntijuutta:

Kouluttaessamme eri alojen asiantuntijoita meidän on samalla koulutettava ihmisiä, jotka pystyvät ajattelemaan itse ja jotka ymmärtävät velvollisuutensa sekä oman maan kansalaisina että

---

kansalaisina maailmassa, jonka kansakunnat tulevat yhä riippuvaisemmiksi toisistaan. (Oker-Blom H1980.)

Opiskelijoiden työelämään valmistaminen ja työllistymisen tukeminen vakiintuivat puheenaiheiksi 1970-luvun jälkeen. Viime vuosikymmeninä rehtorit ovat toivoneet opiskelijoiden valmistuvan työelämään nopeasti (esim. Wilhelmsson H2010). Rehtorit ovat puheissaan vedonneet opiskelijoiden varustamiseen työllistymistä tukevilla taidoilla ja valmiuksilla (Ihamuotila H1994; Kola H2013; Wilhelmsson H2011) sekä esittäneet tilastotietoja valmistumisajoista ja työllistymisestä (Lehto H1987; Lehto H1988). Työelämäulottuvuus on noteerattu koulutuksen onnistumisen mittarina:

Hyvän opetuksen ja oppimisen paras mittari on nuorten akateemisten ihmisten työllistyminen. Se tapahtuu, kun opiskelijat ovat saaneet opinnoissaan sellaiset valmiudet, joiden avulla he löytävät työpaikan tai työllistävät itse itsensä. Tähän on pyrittävä juuri opetuksen rakenteen ja sisällön oikeilla muutoksilla. (Ihamuotila H1995.)

Meidän on kyettävä parantamaan yliopistoissa annettavan opetuksen laatua ja lisäämään sen elämä- ja työelämävastaavuutta. (Väänänen T2013.)

Kansainvälisyys

Suomalainen yliopistolaitos ei ole kehittynyt irrallaan kansainvälisistä vaikutteista. Etenkin korkeakoulutuksen globalisoituessa opiskelijoita on kannustettu kansainvälisyyteen, mutta yhteyksiä Suomen rajojen ulkopuolelle on arvostettu aiemminkin.

Vuosisadan alkupuolella kansainvälistyminen oli lähinnä yliopiston opettajien tehtävä, mutta myös ylioppilaskunnalla oli yhteyksiä Eurooppaan. Opiskelua vieraassa maassa pidettiin henkisesti kehittävänä (Olin T1953) ja opiskelijoiden katsantokantaa avartavana (Granfelt H1926). Samaan hengenvetoon kuitenkin todettiin taloudellisten vaikeuksien ja apurahojen niukkuuden (Heikel H1922; Olin T1953)

sekä puutteellisen kielitaidon (Lehto H1985) hankaloittavan opiskelijoiden matkustamista. 1970-luvulla rehtori Hartiala tunnisti tarpeen parantaa opiskelijoiden ulkomailla opiskelun mahdollisuuksia, koska muualla Euroopassa oli jo päästy asiassa selvästi eteenpäin. Suomalainen korkeakoulutus oli opiskelijoiden liikkuvuudessa ”jäämässä pahasti tien oheen” (Hartiala T1973).

1980-luvulle tultaessa kansainvälistymisen tavoitteet nousivat voimakkaasti osaksi yliopistojen toimintaa. Kansainvälisestä opiskelijavaihdosta tuli tuolloin merkittävä puheenaihe. Vaihto-ohjelmia kehitettiin ja rehtorit kannustivat opiskelijoita opintoihin ulkomailla. Rehtorit korostivat puheissaan kielitaidon tärkeyttä, ja kansainvälistymisen tuoma kokemus ja sivistys kuvattiin arvokkaaksi (Lehto H1985; Lehto H1988; Rousi T1988). Uudessa tilanteessa rehtorit myös patistivat yliopistoja valmistautumaan kasvavaan kansainvälisen opiskelijajoukon tuloon. Euroopan yhtenäistymiskehitykseen kytkeytyvä korkeakoulutuksen kansainvälistyminen sekä heijastuu rehtoreiden puheisiin että toteutuu niiden kautta:

(...) opiskelijan jo perusopintojensa vaiheessa olisi hyvä siirtyä lukukaudeksi tai lukuvuodeksi johonkin ulkomaalaiseen yliopistoon (...) näin saatu lisäkokemus on yleisten sivistyksellisten ja kasvatuksellisten näkökohtien lisäksi paras mahdollinen työpaikan taakaja yhtenäistyvässä Euroopassa. (Lehto H1988.)

Korkeakoulutusta läpäisevä kansainvälistyminen Bolognan prosessin myötä sekä koulutusvientiin panostaminen globaalien koulutusmarkkinoiden muotoutuessa kuuluvat rehtoreiden puheissa 2000-luvulta alkaen. Opiskelijavaihto on jo arkipäiväistynyt aihe, mutta sen volyymin kasvattaminen tulostavoitteiden saavuttamiseksi ja ”kansantalouden kilpailukyvyyn” (Kola H2014) lisäämiseksi on puheissa uusi piirre. Mahdollisimman monen opiskelijan toivotaan osallistuvan kansainväliseen liikkuvuuteen, ja mahdollisimman monen lahjakkaan ulkomaalaisen opiskelijan – ja ehdotettujen lukukausimaksujen muodossa myös hänen rahojensa (Wilhelmsson H2008; Väänänen T2013) – toivotaan löytävän tiensä Suomeen. Kansainvälisillä koulutusmarkkinoilla koulutuksen hintalappu kuvataan puheissa luon-

tevana ratkaisuna. Kansainvälisten huippuopiskelijoiden rekrytointia perustellaan vetoamalla kilpailukyvyn ohella esimerkiksi ranking-sijoitusten parantamiseen (Wilhelmsson H2008). Perimmäisenä argumenttina koulutuksen kansainvälisyyden lisäämiseen näyttäisi olevan koulutusmarkkinoilla käytävässä kilpailussa menestyminen. Kansainvälinen ja kansainvälistyvä opiskelija on siis tilastojen ja imagon kannalta tärkeä:

Helsingin yliopiston strategisena tavoitteena on entistä vahvempi kansainvälistyminen, erityisesti ulkomaisten opettajien ja opiskelijoiden määrän tuntuva lisääminen. Korkeatasoinen tutkimus ja koulutus ovat tässä keskeisiä kilpailutekijöitä. (Niiniluoto H2007.)

Lahjakkuus

Yliopisto-opiskeluun liittyy rehtoreiden puheissa gloriaa, jonka valossa opiskelijat näyttäytyvät kyvyiltään erityisen lahjakkaana kansanosana. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä rehtorit viittasivat ylioppilaiden lahjakkuudella ”älylliseen” (Heikel H1921) ja ”henkiseen” (Waris T1947) lahjakkuuteen sekä ”arvostelukykyyneen” (Långfors H1947). Lahjakkuus nähtiin yksilön ominaisuutena, ja lahjakkaan yksilön vastuu oli käyttää taitojaan yhteiskunnan hyväksi. Yliopisto ei siis ainoastaan jalostanut lahjakkuutta, vaan lahjakkuuden ajateltiin olevan lähes aina vain synnynnäinen ominaisuus. (Esim. Heikel H1921.) Tieteellistä ajattelua voitiin kehittää, mutta lähtökohtana ajattelun kehitykselle oli älyllinen lahjakkuus. Vaikka yliopistot olivat elitistisiä, älyllistä lahjakkuutta todettiin löytyvän jossain määrin kaikista kansankerroksista (esim. Juva T1940).

1950-luvulta lähtien rehtoreiden puheissa kuuluivat tavoitteet siitä, että koko maan lahjakkuuspotentiali on saatava käyttöön (Olin T1951; Nurmela T1967). Rehtorit korostivat, että yliopisto-opiskelun tulee olla mahdollista kaikille lahjakkaille omien tai vanhempien varallisuuden tasosta riippumatta (esim. Waris T1947). Koulutuksellista demokratiaa perusteltiin sillä, että pienenä kansana Suomella ei ollut varaa heittää hukkaan yhdenkään lahjakkaan nuoren taitoja (Olin T1951).

Eliittikoulutuksen kehittyminen kaikille suunnatuksi massakoulutukseksi ei kuitenkaan ollut rehtoreille pelkästään mieluinen muutos. Ongelmiksi nähtiin opettajien ajan riittämättömyys jokaisen opiskelijan yksilölliseen ohjaamiseen (Nurmela T1968) ja akateemisten tutkintojen inflaatio (Ikola T1979). Rehtorit kuitenkin puhuivat siitä, ettei yliopistokoulutus ollut enää vain harvojen etuoikeus, vaan tarkoitettu kaikille nuorille ihmisille:

Demokraattiset periaatteet ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus vaativat, että ainakin jokainen nuori ihminen saisi yliopistossa opiskella sitä mihin hänen kykynsä, taipumuksensa tai vaikkapa vain halunsa viittaavat. (Nurmela T1968.)

Tieteellinen ajattelutapa ei enää ole minkään suppean akateemisen valiojoukon erityispiirre, vaan se on yleistynyt kaikkialla inhimillisessä toiminnan aloilla. (Kivinen H1969.)

1960–1970-luvun vaihteen opiskelijaradikalismiin kuului myös opiskelijoiden halu erottaa itsensä eliitistä ja määritellä opiskelijat ennemminkin työläisiksi kuin kansan lahjakkaimmaksi osaksi. Tämän muutoksen toteaa myös rehtori Nurmela pohtiessaan akateemisen maailman murrosta 1960-luvun lopulla:

Akateeminen maailma on todellakin ratkaisevasti muuttunut sen sukupolven silmien edessä, johon itsekin kuulun. (...) Ylioppilas ei ole enää erikoisasemassa oleva maan toivo, yhteiskunnan hemmottelema lempilapsi, vaan hänestä on tullut opiskelija, pienemmän tai suuremman taitoasteen saavuttanut henkinen työläinen. (Nurmela T1967.)

Yliopistokoulutuksen ja yliopisto-opiskelijoiden erityisyyden korostaminen palaa puheisiin 1980-luvulla, jolloin huomiota alettiin kiinnittää yliopistojen tuloksellisuuteen ja kilpailukykyyn. Rehtori Oker-Blom sitookin lahjakkuusreservien hyödyntämisen kansainvälisessä kilpailussa menestymiseen:

Pienen maan tulevaisuus on paljolti riippuvainen sen sivistyksellisestä ja tieteellisestä tasosta, sen kyvystä puolustaa paikkaansa ja

kilpailukykyänsä kansainvälisillä markkinoilla. Tämän sivistyksellisen, moraalisen ja tieteellisen tason ylläpitäminen taas on täysin riippuvainen siitä, että pystymme kouluttamaan korkeatasoisia tutkijoita ja työntekijöitä kaikille aloille. (...) Tarvitsemme lahjakkuutta emmekä keskinkertaisuutta. (Oker-Blom H1981.)

Laatu ja tehokkuus ovat olleet uuden vuosituhannen avainsanoja korkeakoulutuksessa. Rehtoreiden puheissa ne kuuluvat opiskelijoille osoitetuissa odotuksissa. Rehtorit ovat puhuneet superlatiiveja säästelemättä lahjakkaiden kotimaisten ja kansainvälisten opiskelijoiden houkuttelemisesta ja rekrytoinnista yliopiston menestyksen ja tulostavoitteiden saavuttamisen ehtona. Yliopistoyhteisön toivotaan saavan joukkoonsa ”lahjakkaimmat, osaavimmat ja sitoutuneet henkilöt” (Virtanen T2005), ja kiitellään, että

...on ollut onni rekrytoida osaavimmat, motivoituneimmat ja innostuneimmat tutkijat, opettajat, opiskelijat sekä hallinto- ja tukipalveluhenkilöt tähän upeaan yliopistoyhteisöömme. (Kola H2015.)

Rehtorit odottavat huippulahjakkuuksilta myös tehokasta suoriutumiskykyä. 2010-luvulla tehokkaasta valmistumisesta näyttää tulleen koulutuksen tuloksellisuuden mitta; rehtorit ovat suunnanneet opiskelijoille odotuksia nopeasta valmistumisesta viitaten yliopistojen tuloksellisuuspaineesiin. Puhetyylistä kaikuu yrityselämän henki: tuloksen tekeminen on jokaisen yksilön vastuulla. Puheissa tehokkuus ja laatu paiskaavat kättä, vaikka jälkimmäisen resepti jää mysteeriksi. Ajan ilmapiirille tyypillisesti opiskelijat myös kutsutaan mukaan yhteisiin talkoisiin:

Viime lukuvuoden aikana olemme taas tehneet tasokasta ja tuloksetusta työtä. Siitä haluan heti alkuun lämpimästi kiittää yliopiston koko henkilökuntaa ja opiskelijoita. Menestystä ei tule ilman kovaa työtä ja kaikkien sitoutumista yliopistoyhteisöömme yhteisiin tavoitteisiin myös nyt alkavana lukuvuonna ja tulevina vuosina. Erityisen ilonaihe opetus- ja opiskelumenestyksessä on ollut maisterin tutkintomäärien vahva kasvu. (Kola H2013.)

Jotta saisimme yliopiston rahoituksen kannalta tärkeät kuluvan vuoden tutkintomäärät riittävälle tasolle, kutsunkin kaikkia lähes valmiita ylioppilaita mukaan syksyn valmistumistalkoihin. Yliopisto ja tiedekunnat ovat erilaisin erikoistarjouksin mukana tukemassa talkoiden onnistumista. (Wilhelmsson H2010.)

Yhteenveto ja pohdinta

Avajaispuheissaan rehtorit ovat kautta aikojen viestineet yliopistoyhteisölle ja yhteiskunnalle yliopiston tilaa, päämääriä ja ihanteita rakentaen yliopistolaitoksen itseymmärrystä. (Klinge 1987b, 92–93; Rinne ym. 2015, 173.) Analyysimme havainnollistaa, kuinka rehtorit ovat puheissaan sovittaneet yhteen akateemisen maailman perinteisiä ideaaleja ja ympäröivän yhteiskunnan vaatimuksia.

Olemme kuvanneet edellä rehtoreiden puheissa ilmeneviä akateemisen koulutuksen ihanteita. Sivistys, kansakunnan palveleminen, asiantuntijuus, kansainvälisyys ja lahjakkuus ovat esiintyneet puheissa läpi tarkastelujakson, mutta niiden painotukset ja merkitykset ovat vaihdelleet. Näitä jatkumoit ja muutoksia olemme havainnollistaneet taulukossa 1.

Rehtoreiden puheissa sivistyksellä on ollut ja on yhä keskeinen paikka yliopistokoulutuksen ihanteena. Käsitteen merkitys näyttää kuitenkin ajan myötä muuttuneen opiskelijoiden henkisestä kasvattamisesta käytännön osaamisen kehittämiseen. Ajatus yliopisto-opiskelijasta aktiivisena ja vastuullisena kansakunnan palvelijana on niin ikään säilynyt rehtoreiden puheissa itsenäistymisen ajoista tähän päivään; 1900-luvun alussa yliopisto-opiskelijoista toivottiin itsenäistyneen isänmaan rakentajia, vuosisadan puolivälissä opiskelijoiden yhteiskunnallista aktiivisuutta sekä kiiteltiin että toppuuteltiin, ja 2000-luvulla yliopistosta valmistuvien on odotettu hiovan kansallinen kilpailukyky huippuun. Myös työelämän asiantuntijoiden kouluttaminen on ollut keskeinen päämäärä läpi 1900-luvun, mutta huomattavaa painoarvoa ihanne on saanut rehtoreiden puheissa vasta viime vuosikymmeninä. Opintojen työelämävastaavuuden lisääminen on korostunut etenkin 2010-luvulla, jolloin rehtorit ovat ihannoineet puheissaan työelämän

Taulukko 1. Akateemisen koulutuksen ihanteiden painotukset ja merkitysten muutos.

	Tarkastelujakson alku- puoli (n. 1920–1950)	puoliväli (n. 1950–1980)	viime vuosikymmenet (n. 1980–2010)
Sivistys	Yliopistokoulutuksen ytimessä on opiskelijan henkinen kasvu	Yliopiston kasvatit osallistuvat yhteiskunnan kehittämiseen	Yliopistokoulutuksessa keskeistä on käytännön osaamisen kehittäminen
Kansakunnan palveleminen	Yliopistokoulutus valmistaa isänmaan rakentajia ja johtajia	Yliopiston kasvatit osallistuvat yhteiskunnan kehittämiseen	Yliopistokoulutuksella parannetaan kansallista kilpailukykyä
Asiantuntijuus	Yliopisto kasvattaa tieteellisesti ajattelevia ammattilaisia ja virkamiehiä	Yliopistokoulutus on työelämälähtöistä	
Kansainvälisyys	Opintoihin liittyvät kokemukset ulkomailla ovat henkisesti kehittäviä	Kansainvälistyminen edistää yliopiston kilpailukykyä	
Lahjakuus	Älyllinen lahjakuus on yliopistokoulutukseen osallistumisen edellytys	Yliopistokoulutus on kaikille lahjakkailla taustasta riippumatta	Yliopistoon rekrytoidaan ja yliopistosta valmistuu huippuosaajia

kannalta relevantin osaamisen kehittämistä abstraktien ajattelutaitojen harjoittamisen kustannuksella. Maailmankansalaisuus näyttää jossain määrin olleen aina yliopistokoulutukseen liitetty ihanne, mutta tieteellisen tai sivistyksellisen itseisarvon sijaan kansainvälisyys näyttää viime vuosien puheiden valossa muodostuneen ennen kaikkea yliopiston maineen ja menestymisen mitaksi. Kun 1900-luvun alussa kansainvälistymiseen rohkaistiin henkisesti kehittävien kokemusten kartuttamiseksi, 2000-luvulla kansainvälistymisen tunnusluvut ovat osa yliopiston kilpailukykyä. 2010-luvun huippuyliopistopuheessa on myös kuultavissa kaikuja akateemisen tradition eliittipuheesta. Molemmissa tapauksissa lahjakkain opiskelija-aines on nostettu jallustalle. 1960-luvun korkeakoulutuksen massoitumisen ja demokratisoitumisen kausi sen sijaan erottuu vaiheena, jolloin lahjakkuutta ei määritely vain harvojen ja valittujen ominaisuudeksi.

Kuvaamamme ihanteiden muutokset havainnollistavat, kuinka tällä vuosituhannella yliopistokoulutuksen taloudelliset ja työelämälähtöiset päämäärät ovat korostuneet rehtoreiden puheissa ennenkuulumattomalla tavalla. Vuoden 2010 yliopistolain tuoma muutos rehtoreiden asemassa sekä intressiryhmien otteen tiukentuminen yliopistojen hallinnosta näyttää heijastuneen puheiden sisältöihin ja äänensävyihin. Rehtoreiden puheiden pohdiskeleva ja kriittinen sävy on vaihtunut toteavaan ja ehdottomaan kielenkäyttöön, ja yhteiskunnallinen ja taloudellinen vaikuttavuus yliopistokoulutuksen arvon mittana näyttää muodostuneen painotuksissa ensisijaiseksi.

Tällä tutkimuksella olemme pyrkineet lisäämään ymmärrystä suomalaisen yliopistokoulutuksen historiallisista juurista ja muutoksista. Olemme tietoisia siitä, että tekemämme tulkinnat ovat nykypäivän perspektiivistä muodostettuja. Esimerkiksi rehtoreiden menneisyydessä käyttämä kieli saattaa jättää varaa virhetulkintoille. Tiedostamme myös, että historiallisessa tarkastelussamme on rajoituksensa; tarkastelujaksomme on niin pitkä, ettei historiallisen kontekstin yksityiskohtainen kuvaaminen ole artikkelin puitteissa mahdollista.

Vaihtoehtoja jatkotutkimukselle ja analyysin syventämiselle on useita. Ensinnäkin rehtoreiden puheiden retoriikkaa olisi mielekäästä analysoida syvemmin, sillä puheet ovat aina olleet vahvan retorisia

pyrkien vakuuttamaan yleisönsä yliopiston toiminnan tarkoituksenmukaisuudesta. Yliopistokoulutuksen ihanteita rehtoreiden puheissa suunnanneet historian tapahtumat ja murrosvaiheet olisivat toinen mielenkiintoinen jatkotutkimuskohde. Aineisto antaisi erinomaiset mahdollisuudet myös diskurssianalyysille. Puhetta olisi mielekästä tarkastella lisäksi suhteessa rehtoreiden henkilöhistoriaan, esimerkiksi poliittisiin kytköksiin tai tieteenalataustaan. Tarkastelua voisi edelleen syventää yliopistojen välisellä vertailulla. Esimerkiksi tarkastelemalla uudempien yliopistojen rehtoreiden puheita ja vertailemalla niitä ”vanhojen” yliopistojen puheisiin, voitaisiin syventää suomalaisen korkeakoululaitoksen kehityksen ja yliopistojen välisten valta-asetelmien analyysia. Lisäksi olisi tärkeää tutkia kaupallisten arvojen korostumisen seurauksia yliopistolaitoksen ja toimijoiden kannalta.

Modernin yliopiston on sanottu tasapainottelevan traditionaalisen akateemisen kulttuurin ja markkinakulttuurin välillä (Rinne & Koivula 2005, 92). On huomautettu, että vaikka retorisesti traditionaalisten sivistysihanteiden ja taloudellisten tavoitteiden yhteensovittaminen on helppoa, käytännössä toteuttaminen voi olla ongelmallista (Rinne & Koivula 2005, 92). Kosken (1993) mukaan muutoksia yliopistossa on kautta aikojen oikeutettu vetoamalla tieteen tarpeisiin. Näin yliopiston sivistysideaalia radikaalistikin haastavat kehityslinjat on saatu sovitettua osaksi akateemista kulttuuria. Samaan tapaan analysoidessamme puheissa rehtorit nivovat viime vuosien retoriikkaan sujuvasti yhteen tieteellisen sivistyksen ja taloudelliset päämäärät. Samalla kuitenkin myös sivistys-käsitteen sisältö on täytetty uudelleen; käytännön osaaminen ja konkreettiset hyödyt ovat raivanneet tilaa tieteellisen ajattelun taidoilta.

Se, mikä yliopistokoulutusta koskevassa akateemisessa, yhteiskunnallisessa tai poliittisessa puheessa painottuu, ei ole käytännön todellisuuden kannalta yhdentekevää. Yliopistokoulutuksella on useita yksilön, yhteiskunnan, kulttuurin ja talouden kannalta merkittäviä funktioita. Jos siitä puhutaan ensisijaisesti taloudellisten ja ammattillisten päämäärien kautta, osa funktioista jää väistämättä varjoon. Koulutuksen määräytyessä yksipuolisesti markkinoiden tarpeista käsin opiskelu pelkistyy työelämä- ja yrittäjämäisten taitojen hank-

kimiseksi ja yksilön kilpailukyvyyn maksimoimiseksi (ks. Down 2009, 58–59). On huomautettu, että jos yliopistokoulutus mielletään pääasiallisesti tuottoisana liiketoimintana, sen sosiaaliset ja yhteiskunnalliset hyödyt saatetaan kadottaa (Naidoo 2003, 250). Tämä tulisi tiedostaa määriteltäessä yliopistokoulutuksen tulevaisuuden päämääriä.

Lähteet

Arkistolähteet

Helsingin yliopiston keskusarkisto (HYKA), RVA: 171 Rehtorien puheet 1923–1991:

- Brotherus, Karl Robert H1931. 1937. Lukukauden avajaisissa syyskuun 10 p:nä 1931. Teoksessa Rehtorien puheet lukukausien avajaisissa vuosina 1923–1937. Helsingin yliopisto, 223–240.
- Brotherus, Karl Robert H1934. 1937. Lukukauden avajaisissa syyskuun 10 p:nä 1934. Teoksessa Rehtorien puheet lukukausien avajaisissa vuosina 1923–1937. Helsingin yliopisto, 308–320.
- Brotherus, Karl Robert H1935. 1937. Lukukauden avajaisissa syyskuun 10 p:nä 1935. Teoksessa Rehtorien puheet lukukausien avajaisissa vuosina 1923–1937. Helsingin yliopisto, 321–334.
- Brotherus, Karl Robert H1937. 1937. Lukukauden avajaisissa syyskuun 10 p:nä 1937. Teoksessa Rehtorien puheet lukukausien avajaisissa vuosina 1923–1937. Helsingin yliopisto, 348–360.
- Granfelt, Otto Hjalmar H1926. 1937. Lukukauden avajaisissa syyskuun 10 p:nä 1926. Teoksessa Rehtorien puheet lukukausien avajaisissa vuosina 1923–1937. Helsingin yliopisto, 90–102.
- Kivinen, Erkki H1969. 1969. Yliopiston uudistamisessa on sen perinteellinen tehtävä säilytettävä. Puhe Helsingin yliopiston lukuvuoden 1969–1970 avajaistilaisuudessa.
- Kivinen, Erkki H1970. 1970. Yliopiston tehtävästä muuttuvassa yhteiskunnassa. Puhe Helsingin yliopiston avajaistilaisuudessa 10.9.1970.
- Linkola, Kaarlo H1939. 1950. Lukuvuoden avajaisissa syyskuun 11 p:nä 1939. Teoksessa Rehtorien puheet lukuvuoden avajaisissa 1938–1940 ja 1942–1949. Helsingin yliopisto, 19–32.
- Linkola, Kaarlo H1940. 1950. Lukuvuoden avajaisissa syyskuun 4 p:nä 1940. Teoksessa Rehtorien puheet lukuvuoden avajaisissa 1938–1940 ja 1942–1949. Helsingin yliopisto, 33–44.

- Linkomies, Edwin H1958. 1967. Lukuvuoden avajaisissa syyskuun 10. päivänä 1958. Teoksessa Rehtorin puheet lukuvuoden avajaisissa 1953–1967. Helsingin yliopisto, 54–65.
- Linkomies, Edwin H1961. 1967. Lukuvuoden avajaisissa syyskuun 11. päivänä 1961. Teoksessa Rehtorin puheet lukuvuoden avajaisissa 1953–1967. Helsingin yliopisto, 89–100.
- Linkomies, Edwin H1962. 1967. Lukuvuoden avajaisissa syyskuun 10. päivänä 1962. Teoksessa Rehtorin puheet lukuvuoden avajaisissa 1953–1967. Helsingin yliopisto, 101–112.
- Långfors, Arthur H1946. 1950. Lukuvuoden avajaisissa syyskuun 10 p:nä 1946. Teoksessa Rehtorin puheet lukuvuoden avajaisissa 1938–1940 ja 1942–1949. Helsingin yliopisto, 98–110.
- Långfors, Arthur H1947. 1950. Lukukauden avajaisissa syyskuun 10. päivänä 1947. Teoksessa Rehtorin puheet lukuvuoden avajaisissa 1938–1940 ja 1942–1949. Helsingin yliopisto, 111–123.
- Nevanlinna, Rolf H1942. 1950. Lukuvuoden avajaisissa lokakuun 12 p:nä 1942. Teoksessa Rehtorin puheet lukuvuoden avajaisissa 1938–1940 ja 1942–1949. Helsingin yliopisto, 45–58.
- Palmén, Ernst H1977. 1977. Turun akatemiasta tutkimuspolitiikkaan. Yliopisto-lehti. Eripainos 1977:19–20.
- Ravila, Paavo H1953. 1967. Lukuvuoden avajaisissa syyskuun 10. päivänä 1953. Teoksessa Rehtorin puheet lukuvuoden avajaisissa 1953–1967. Helsingin yliopisto, 3–10.
- Tulenheimo, Antti H1930. 1937. Lukukauden avajaisissa syyskuun 10 p:nä 1930. Teoksessa Rehtorin puheet lukukausien avajaisissa vuosina 1923–1937. Helsingin yliopisto, 196–208.

Turun yliopiston arkisto (TYA):

- Granö, Johannes Gabriel T1932. Turun yliopiston rehtorin, professori J. G. Granön avajaispuhe 5.9.1932. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.
- Hartiala, Kaarlo T1970. Angina Temporis. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.
- Hartiala, Kaarlo T1971. Totuus ja epätotuus säätelyn välineinä. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.
- Hartiala, Kaarlo T1973. Korkeakoulut ja maailmanteatteri. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.
- Ikola, Osmo T1979. Akateemisen koulutuksen tavoitteista. Hallinto- ja talousarkisto 1.8.1974–31.12.2003.
- Ikola, Osmo T1980. Nykyajan yliopisto – opettajien ja oppilaiden yhteisö? Hallinto- ja talousarkisto 1.8.1974–31.12.2003.

- Juva, Einar Wilhelm T1940. Rehtorin avajaispuhe syysk. 3 p:nä 1940 klo 18. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.
- Koskenniemi, Veikko Antero T1925. Rehtorin avajaispuhe syysk. 1 p:nä 1925. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.
- Nurmela, Tauno T1967. Muuttunut akateeminen maailma. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.
- Nurmela, Tauno T1968. Uudet tuulet. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.
- Nurmela, Tauno T1969. Yliopisto ja yhteiskunta. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.
- Olin, Toivo Edvard T1949. Rehtorin puhe Turun Yliopiston syyslukukauden avajaisissa 5.9.1949. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.
- Olin, Toivo Edvard T1951. Rehtori T. E. Olinin puhe syyslukukauden avajaisissa 5.9.1951. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.
- Olin, Toivo Edvard T1953. Rehtori T. E. Olinin puhe syyslukukauden avajaisissa 5.9.1953. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.
- Paunio, Keijo T1993. Ohjaavatko asenteet korkeakoulupolitiikkaa? Hallinto- ja talousarkisto 1.8.1974–31.12.2003.
- Rousi, Arne T1987. Auditorio vai työpöytä? Hallinto- ja talousarkisto 1.8.1974–31.12.2003.
- Rousi, Arne T1988. Kieli ja kommunikaatio yliopistossa. Hallinto- ja talousarkisto 1.8.1974–31.12.2003.
- Rousi, Arne T1992. Yliopisto-opetus ja yhteistyö. Hallinto- ja talousarkisto 1.8.1974–31.12.2003.
- Scheinin, Arje T1985. Vapaan kansan lahjasta valtion ikeeksi. Hallinto- ja talousarkisto 1.8.1974–31.12.2003.
- Virkkunen, Artturi Heikki T1922. Rehtorin alkajaispuhe lokak. 2 p:nä 1922. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.
- Virtanen, Keijo T2005. Kansainvälisesti kilpailukykyisen tutkimusyliopiston toimintalogiikka.
- Waris, Harry Ilmari T1945. Turun yliopiston rehtorin prof. Harry Wariksen avajaispuhe syyskuun 5 p:nä 1945 klo 13. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.
- Waris, Harry Ilmari T1947. Turun yliopiston rehtorin prof. Harry Wariksen avajaispuhe syyskuun 5 p:nä 1947 klo 18. Yksityisen yliopiston vuodet 1922–31.7.1974.

Sähköiset lähteet

Kola, Jukka H2013. Minun yliopistoni – meidän yliopistomme. (Sähköpositiedonanto)

- Kola, Jukka H2014. Rehtorin puhe. Investointi uudistumis- ja kilpailukykyyn. (Sähköpostitiedonanto)
- Kola, Jukka H2015. Yliopiston pitää olla muutoksen tekijä, ei muutoksen kohde. [www-lähde]. <<https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/rehtorin-avajaispuhe-yliopiston-pitaa-olla-muutoksen-tekija-ei-muutoksen-kohde>> (Luettu 6.9.2016).
- Niiniluoto, Ilkka H2003. Rehtorin avajaispuhe 10.9.2003. Dynaaminen sivistysyliopisto. Yliopisto-lehti 12–13 [www-lähde]. <http://yliopistolehti.helsinki.fi/2003_12/avajaispuhe.html> (Luettu 4.9.2014).
- Niiniluoto, Ilkka H2005. Rehtorin avajaispuhe 9.9.2005. Yliopisto yhteisönä: kilpailua ja yhteistyötä. Yliopisto-lehti 10 [www-lähde]. <<http://www.helsinki.fi/yliopistolehti/2005/10/paakirjoitus.htm>> (Luettu 4.9.2014).
- Väänänen, Kalervo T2013. Rehtori Kalervo Väänänen puhe Turun yliopiston lukuvuoden avajaisissa 5.9.2013. Yliopistojen on tehtävä yhteistyötä menestyäkseen. Turun yliopisto: Rehtorin puheita [www-lähde]. <<http://www.utu.fi/fi/Yliopisto/johito/rehtori/Documents/Puhe%20Turun%20yliopiston%20lukuvuoden%20avajaisissa%205.9.2013.pdf>> (Luettu 4.9.2014).
- Wilhelmsson, Thomas H2008. Rehtorin avajaispuhe. Huippuyliopiston yhteiskuntavastuu. (Sähköpostitiedonanto)
- Wilhelmsson, Thomas H2010. Rehtorin avajaispuhe. Yhdessä huipulle ja yhteiskuntaan. (Sähköpostitiedonanto)
- Wilhelmsson, Thomas H2011. Rehtorin avajaispuhe. Epävarmuuden yhteiskunta tarvitsee huippuyliopiston. (Sähköpostitiedonanto)

Aikakauslehdet

- Ihamuotila, Risto H1994. Muuttuva maailma – uudistuva yliopisto. Yliopisto – Helsingin yliopiston tiedotuslehti 42 (14) 12.9.1994, 5–8.
- Ihamuotila, Risto H1995. Helsingin yliopisto – tiedon soihtu. Yliopisto – Helsingin yliopiston tiedotuslehti 43 (13) 11.9.1995, 3–5.
- Lehto, Olli H1985. Yliopisto kansainvälisessä maailmassa. Yliopisto – Helsingin yliopiston tiedotuslehti 33 (24) 13.9.1985, 3–8.
- Lehto, Olli H1987. Valtioneuvoston päätös korkeakoululaitoksen kehittämistä. Yliopisto – Helsingin yliopiston tiedotuslehti 35 (25) 11.9.1987, 2–8.
- Lehto, Olli H1988. Euroopan yliopistojen Magna Charta. Yliopisto – Helsingin yliopiston tiedotuslehti 36 (21) 12.9.1988, 2–8.
- Oker-Blom, Nils H1980. Yliopiston kolmas ulottuvuus. Yliopisto – Helsingin yliopiston tiedotuslehti 28 (24) 12.9.1980, 3–8.
- Oker-Blom, Nils H1981. Suomen nuorison toivo. Yliopisto – Helsingin yliopiston tiedotuslehti 29 (24) 11.9.1981, 3–8.

Oker-Blom, Nils H1982. Itsetutkiskelun aika. Yliopisto – Helsingin yliopiston tiedotuslehti 30 (24) 10.9.1982, 3–6.

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat / Kivinen, Erkki H1968. 1968. Rehtori Erkki Kivinen: Akateeminen perustutkinto mahdollinen kurssimuotoisena kolmessa vuodessa. Nro 246, 11.9.1968, 12.

Muut painetut lähteet

Heikel, Ivar August H1921. 1923. 14 p. syysk. 1921. Teoksessa Rehtorin puheet lukukausien avajaisissa syysl. 1920– syysl. 1922. Helsingin yliopisto, 24–41.

Heikel, Ivar August H1922. 1923. 14 päivä syyskuuta 1922. Teoksessa Rehtorin puheet lukukausien avajaisissa syysl. 1920– syysl. 1922. Helsingin yliopisto, 60–74.

Niiniluoto, Ilkka H2007. 2011. Yliopistoissa on tulevaisuus. Teoksessa Niiniluoto, Ilkka, Dynaaminen sivistysyliopisto. Sata puhetta ja kirjoitusta vuosilta 1987–2010. Helsinki: Gaudeamus, 329–336.

Kirjallisuus

Aalto, Sari 2013. Opetus, sivistys ja ammatti – yliopistokoulutuksen historiallisia kehityslinjoja. Teoksessa Aalto, Sari (toim.) Sivistysyhteisö? Puheenvuoroja yliopiston kasvatustehtävästä. Helsinki: Helsingin yliopiston osakunnat, 114–138.

Aniluoto, Arto 2013. Yliopistojen nuorison kasvatustehtävän alkuperä. Teoksessa Aalto, Sari (toim.) Sivistysyhteisö? Puheenvuoroja yliopiston kasvatustehtävästä. Helsinki: Helsingin yliopiston osakunnat, 24–41.

Autio, Veli-Matti. 1997. Opetusministeriön historia 7. Vakiintuneisuudesta uusien muotojen etsimiseen 1981–1995. Helsinki: Opetusministeriö.

Ball, Stephen 2001. Globaalit toimintaperiaatteet ja kansalliset politiikat eurooppalaisessa koulutuksessa. Teoksessa Jauhiainen, Arto, Rinne, Risto & Tähtinen, Juhani (toim.) Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Suomen kasvatustieteellinen seura: Kasvatusalan tutkimuksia 1, 21–43.

Dhondt, Pieter, Ikonen, Risto, Nevala, Arto & Ronkainen, Antti 2015. Pääkirjoitus. Yliopistohistoria – ajankohtaisempi kuin koskaan? Kasvatus & Aika 9 (3), 3–5.

Down, Barry 2009. Schooling, productivity and the enterprising self: beyond market values. *Critical Studies in Education* 50 (1), 51–64.

Jauhiainen, Arto 1997. Korkeakoulupedagogiikka suomalaisen yliopiston historiassa ja rakenteissa. Teoksessa Jauhiainen, Arto (toim.) ...sekä an-

- taa siihen perustuvaa ylintä opetusta. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja B:58, 11–49.
- Kaukonen, Erkki & Välimaa, Jussi 2010. Yliopistopolitiikan ja rakenteellisen kehittämisen taustoja. Teoksessa Aittola, Helena & Marttila, Liisa (toim.), Yliopistojen rakenteellinen kehittäminen, akateemiset yhteisöt ja muutos. RAKE-yhteishankkeen (2008–2009) loppuraportti. Opetusministeriön julkaisuja 2010:5. Helsinki: Opetusministeriö.
- Kivinen, Osmo, Rinne, Risto & Ketonen, Kimmo 1993. Yliopiston huomen. Korkeakoulupolitiikan historiallinen suunta Suomessa. Helsinki: Hanki ja jää.
- Klinge, Matti 1987a. Opetus ja opiskelu. Teoksessa Klinge, Matti, Knapas, Rainer, Leikola, Anto & Strömberg, John (toim.), Helsingin yliopisto 1640–1990 ensimmäinen osa. Kuninkaallinen Turun akatemia 1640–1808. Helsinki: Otava, 355–552.
- Klinge, Matti 1987b. Perustaminen ja tarkoitus. Teoksessa Klinge, Matti, Knapas, Rainer, Leikola, Anto & Strömberg, John (toim.), Helsingin yliopisto 1640–1990 ensimmäinen osa. Kuninkaallinen Turun akatemia 1640–1808. Helsinki: Otava, 12–107.
- Klinge, Matti 1987c. Yliopisto instituutiona. Teoksessa Klinge, Matti, Knapas, Rainer, Leikola, Anto & Strömberg, John (toim.), Helsingin yliopisto 1640–1990 ensimmäinen osa. Kuninkaallinen Turun akatemia 1640–1808. Helsinki: Otava, 108–249.
- Klinge, Matti 1989a. Keisarillinen yliopisto. Teoksessa Klinge, Matti, Knapas, Rainer, Leikola, Anto & Strömberg, John (toim.), Helsingin yliopisto 1640–1990 toinen osa. Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808–1917. Helsinki: Otava, 9–139.
- Klinge, Matti 1989b. Yliopisto ja virkamieskoulu. Teoksessa Klinge, Matti, Knapas, Rainer, Leikola, Anto & Strömberg, John (toim.), Helsingin yliopisto 1640–1990 toinen osa. Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808–1917. Helsinki: Otava, 333–417.
- Klinge, Matti 1990a. Poliitiikka ja korkeakoulupolitiikka. Teoksessa Klinge, Matti, Knapas, Rainer, Leikola, Anto & Strömberg, John (toim.), Helsingin yliopiston 1640–1990 kolmas osa. Helsingin yliopiston 1917–1990. Helsinki: Otava, 188–349.
- Klinge, Matti 1990b. Sodan ja muutosten aika. Teoksessa Klinge, Matti, Knapas, Rainer, Leikola, Anto & Strömberg, John (toim.), Helsingin yliopiston 1640–1990 kolmas osa. Helsingin yliopiston 1917–1990. Helsinki: Otava, 121–187.
- Klinge, Matti 1990c. Vallankumouksesta talvisotaan. Teoksessa Klinge, Matti, Knapas, Rainer, Leikola, Anto & Strömberg, John (toim.), Helsingin

- yliopiston 1640–1990 kolmas osa. Helsingin yliopiston 1917–1990. Helsinki: Otava, 9–120.
- Klinge, Matti 1990d. Yliopiston identiteetti. Teoksessa Klinge, Matti, Knapas, Rainer, Leikola, Anto & Strömberg, John (toim.), Helsingin yliopiston 1640–1990 kolmas osa. Helsingin yliopiston 1917–1990. Helsinki: Otava, 648–699.
- Kolbe, Laura 1996. Eliitti, traditio, murros. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta 1960–1990. Helsinki: Otava.
- Koivula, Jenni, Rinne, Risto & Niukko, Sanna 2009. Yliopistot yrityksinä? Merkkejä ja merkityksiä Suomessa ja Euroopassa. *Kasvatus* 40 (1), 7–27.
- Koski, Leena 1993. Tieteen tahtomana, yliopiston tekemänä. Yliopiston sisäiset symboliset järjestykset. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja N:o 17.
- Manninen, Juha 1990. Yliopistoideat. Teoksessa Kantasalmi, Kari (toim.) Yliopiston ajatusta etsimässä. Helsinki: Gaudeamus, 242–255.
- Naidoo, Rajani 2003. Repositioning Higher Education as a Global Commodity: opportunities and challenges for future sociology of education work. *British Journal of Sociology of Education* 24 (2), 249–259.
- Nevala, Arto 1999. Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa. *Bibliotheca Historica* 43. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Nevala, Arto 2002. Aluepolitiikasta uudenlaiseen eriarvoistumiseen? Korkeakoulutus, yhteiskunta ja tasa-arvo Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Ahola, Sakari & Välimaa, Jussi (toim.) Heimoja, hengenviljelyä ja hallintoa. Korkeakoulutuksen vuosikirja 2002. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Nevala, Arto & Rinne, Risto 2012. Korkeakoulutuksen muodonmuutos. Teoksessa Kettunen, Pauli & Simola, Hannu (toim.) Tiedon ja osaamisen Suomi. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 203–228.
- Nokkala, Terhi 2007. Constructing the Ideal University – The internationalisation of higher education in the competitive knowledge society. Higher Education Finance and Management Series. Tampere University Press.
- Nori, Hanna 2011. Keille yliopiston portit avautuvat? Tutkimus suomalaisiin yliopistoihin ja eri tieteenaloille valikoitumisesta 2000-luvun alussa. *Annales Universitatis Turkuensis* C 309. Turun yliopisto.
- Ojala, Kristiina 2017. Ylemmät ammattikorkeakoulututkinnot työmarkkinoilla ja korkeakoulujärjestelmässä. *Annales Universitatis Turkuensis* C 437. Turun yliopisto.
- Perälä, Tauno 1970. Turun yliopisto 1920–1939. Turun yliopisto.
- Rinne, Risto, Haltia, Nina, Nori, Hanna & Jauhiainen, Arto 2008. Yliopiston porteilla. Aikuiset ja nuoret hakijat ja sisäänpäässeet 2000-luvun alun

- Suomessa. Kasvatusalan tutkimuksia 36. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Rinne, Risto, Jauhiainen, Arto & Kankaanpää, Jenni 2014. Surviving in the ruins of the university? – Lost autonomy and collapsed dreams in the Finnish transition of university policies. *Nordic studies in Education* 3, 213–232.
- Rinne, Risto, Jauhiainen, Arto, Simola, Hannu, Lehto, Reeta, Jauhiainen, Annukka & Laiho, Anne 2012. Valta, uusi yliopistopolitiikka ja yliopistotyö Suomessa. Managerialistinen hallintapolitiikka yliopistolaisten kokemana. *Kasvatusalan tutkimuksia* 58. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Rinne, Risto, Jauhiainen, Arto & Plamper, Raakel 2015. Suomalaisen yliopiston itseymmärrys, itsepuolustus ja haasteet 1920-luvulta 2010-luvulle rehtoreiden puheissa. *Kasvatus & Aika* 9 (3), 172–210.
- Rinne, Risto & Koivula, Jenni 2005. The Changing Place of the University and a Clash of Values. *The Entrepreneurial University in the European Knowledge Society – A Review of the Literature*. *Higher education management and policy* 17 (3), 91–123.
- Snellman, Johan Vilhelm 1990. Akateemisesta opiskelusta. Teoksessa Kantasalmi, Kari (toim.) *Yliopiston ajatusta etsimässä*. Suom. Salomaa, J. E. Helsinki: Gaudeamus, 70–99.
- Strömberg, John 1989a. Laajeneva ylioppilaskunta. Teoksessa Klinge, Matti, Knapas, Rainer, Leikola, Anto & Strömberg, John (toim.), *Helsingin yliopisto 1640–1990 toinen osa. Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808–1917*. Helsinki: Otava, 766–800.
- Strömberg, John 1989b. Ylioppilaat. Teoksessa Klinge, Matti, Knapas, Rainer, Leikola, Anto & Strömberg, John (toim.), *Helsingin yliopisto 1640–1990 toinen osa. Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808–1917*. Helsinki: Otava, 277–332.
- Strömberg, John 1990. Ylioppilastulvasta sääntelyyn. Teoksessa M. Klinge, R. Knapas, A. Leikola & J. Strömberg *Helsingin yliopisto 1640–1990, kolmas osa, Helsingin yliopisto 1917–1990*. Helsinki: Otava, 518–586.
- Strömberg, John 1996. Studenter, nationer och universitet. *Studenternas häromkomst och levnadsbanor vid Akademin i Åbo 1640–1808*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet in Finland.
- Tilastokeskus 2016. Suomen virallinen tilasto: Yliopistokoulutus. Helsinki: Tilastokeskus. [www-lähde]. <<http://www.stat.fi/til/yop/index.html>> (Luettu 27.10.2017).
- Tirronen, Jarkko 2005. Modernin yliopistokoulutuksen lähtökohdat ja sivistyskäsitys. *Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet* 122.

-
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 6. painos. Helsinki: Tammi.
- Vanttaja, Markku 2010. Yliopiston villit vuodet. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A:210.
- Yliopistolaki 645/1997. [www-lähde]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1997/19970645>> (Luettu 27.10.2017).
- Yliopistolaki 558/2009. [www-lähde]. <www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090558> (Luettu 12.5.2017).

